

HET JOE ENGLISH GILDE

Een kunstzinnige Vlaamsgezinde studentenkring tijdens het interbellum

"We leven in een voortdurende bedreiging. Ons maatschappelijk leven is totaal ontreederd. Daarom: De oude verrotte balken waarop onze beschaving steunt moeten gesloopt worden; we moeten de stenen aanbrengen voor de nieuwe tempel die onze kinderen zullen bouwen. Daartoe moeten alle krachten gemobiliseerd worden. Ieder individu heeft de plicht mede te helpen de taak die op onze generatie rust te volbrengen. (...) Tot slot zou ik aan alle kameraden die zich met kunst bezig houden willen zeggen: laat ons ons niet afzonderen van onze omgeving, maar de gebeurtenissen meelevén, meevoelen met het volk, als het moet actief deel nemen aan de gebeurtenissen. We voelen het als onze plicht mee te helpen aan het afbreken van wat rot is aan onze beschaving, en nieuw materiaal aan te voeren voor een nieuw leven."

(Jos Wils, 'Over revolutie en kunst', in: *Opkomst*, januari 1932)

Het hoeft geen betoog dat het interbellum een periode was van intense ideologische tegenstellingen en evoluties. Het zal ook niet verwonderen dat jonge kunstenaars en intellectuelen hieraan bijzonder gevoelig waren. Minder bekend is dat deze tegenstellingen evenzeer hevig opspeelden binnen de Vlaamse beweging, waarin veel van deze kunstenaars en intellectuelen actief waren. Een mooi voorbeeld hiervan is het wedervaren van het Joe English Gilde, de Vlaamsgezinde maar pluralistische studentenvereniging van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Antwerpen. Tijdens de roerige jaren 1920 ondergingen de studenten daar de invloed van de avant-gardestromingen die waren opgekomen na de Eerste Wereldoorlog. Hun politieke bewustzijn kwam tot wasdom door de Bormsverkiezing van december 1928, maar tijdens de ontredende jaren 1930 groeiden zij uit elkaar: sommigen onder hen vestigden hun hoop voor de toekomst op het communisme, terwijl anderen bezweken voor de verlokking van het fascisme en het nazisme.

Opkomst was een geïllustreerd maandblad van het Algemeen Vlaamsch Studentenverband (AVS). Het wierp zich op als spreekbuis van "al wat jong en Vlaams is", evolueerde naar het Groot-Nederlandse gedachtegoed, maar was ook pluralistisch ingesteld. Verschillende leden van het Joe English Gilde, waaronder Frans Van Immerseel, Elza Severin, Jos Wils, Adhemar Goeters en Marc Mendelson maakten hier hun debuut. [ADVN, VY992.]

Studentenvereniging aan de Academie

Het Joe English Gilde werd officieel gesticht op 11 maart 1929 door een gemengde groep studenten schilderkunst, grafiek en architectuur aan de Antwerpse Academie. De vereniging had een eigen lokaal Breughel op de hoek van de Lange Nieuwstraat en de Jezusstraat, maar frequenteerde ook het Vlaams huis Malper-

tuus op de Frankrijklei waar zij hun jaarlijkse tentoonstellingen organiseerden. Andere activiteiten van de groep waren liederavonden, voordrachten en debatten, film- en theaterbezoeken en deelname aan de IJzerbedevaarten en Guldensporen-optochten. De activiteiten werden stevast aangekondigd in het 'Vl. Nat. Hoekje' van het aan de Frontpartij gelieerde dagblad *De Schelde*.

Het Gilde was aangesloten bij het Algemeen Vlaamsch Studentenverbond (AVS), de overkoepelende organisatie van scholierenverenigingen in het voortgezet rijksonderwijs. Zoals het AVS was het Gilde beïnvloed door de Duitse Jugendbewegung en met name de Wandervogel. Die keerde zich af van de bourgeoiscultuur en 'herwaardeerde' de volkscultuur. Ze bepleitte een terugkeer naar de natuur als alternatief voor de industriële samenleving. Ook de Gildeleden gingen er wekelijks op uit om te trekken en te kamperen (vaak op de Kalmthoutse heide). In de woorden van medestichter Renaat Braem (1910-2001): *"Wij waren ervan overtuigd dat Vlaanderen een sterk geslacht nodig had om zich te bevrijden, dat de maatschappij nood had aan sterke persoonlijkheden en de kunst nood had aan nieuwe mensen. Wij handelden en dachten als het ware Wagneriaans!"*

De strikte regelgeving op de Academie kon de groep hemelbestormers niet bekoren. In het vakantienummer van 1930 van AVS-blad *Opkomst* hekelde Frans Van Immerseel (1909-1978), op dat moment secretaris van het Gilde, dat de Academie er bij het kind snel in slaagde *"om die jonge kracht kapot te krijgen, de fantasie te vermoorden door 'n stelselmatig verstikken geleid langs traditioneele academische banen"*. Zelf experimenteerde hij in zijn jonge jaren als schilder met kubisme en abstracte kunst.

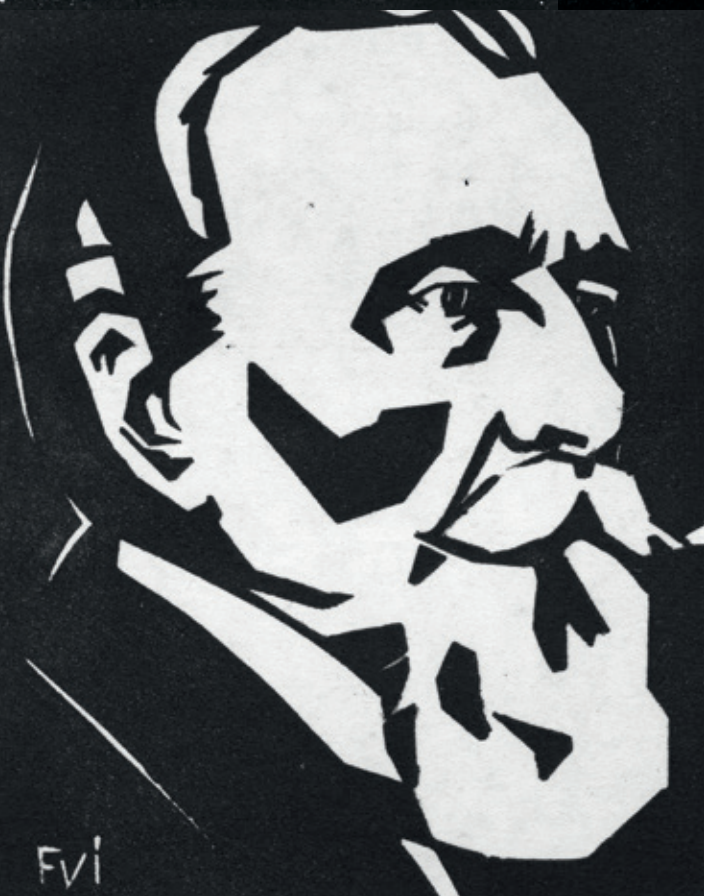
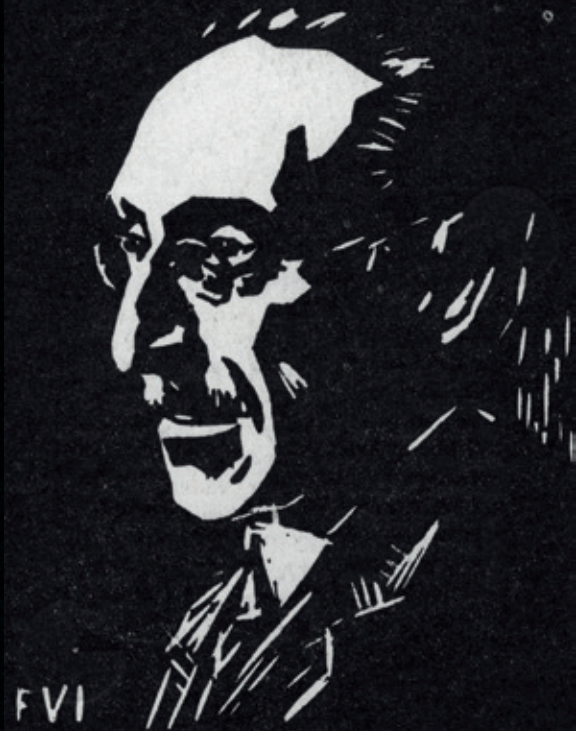
Illustratrice en grafisch vormgeefster Elza Severin bleef actief in de Vlaamse beweging: ze was secretaresse van de Antwerpse afdeling van het Vlaamsch Nationaal Vrouwenverbond en maakte verschillende ontwerpen voor IJzerbedevaartafiches, zoals dit ontwerp voor de bedevaart van 1937. [ADV.N, VTB.Y8]

Toch één leraar met een aanzienlijke invloed was Albert De Roover (1892-1978): naast de beginselen van het perspectief bracht hij zijn studenten ook de beginselen van het marxisme bij. Een 'eerste vonk' had Braem reeds ervaren toen hij begin 1929 tijdens een massamanifestatie naar aanleiding van de vrijlating van August Borms een redevoering hoorde van de Vlaamsgezinde communist Jef Van Extergem (1898-1945). De Roovers zoon Jul (1913-2010), die met Braem architectuur studeerde, was ook lid van het Gilde.

Joe English, 'kunstenaar in dienst van zijn volk'

Het Gilde was vernoemd naar de Brugse schilder van Ierse afkomst Joe English (1882-1918), die aan de Antwerpse Academie gestudeerd had en tijdens de Eerste Wereldoorlog bekendheid verwierf binnen de Vlaamse beweging met zijn fronttekeningen. Uit een herdenking aan zijn graf in 1920 groeiden de IJzerbedevaarten en in 1932 werd zijn stoffelijk overschot bijgeplaatst in de crypte van de IJzertoren. Braem verklaarde de keuze voor de naam van het Gilde als volgt: *"Zijn werk was Vlaams en zeer christelijk geïnspireerd, maar hij was voor ons het symbool van de kunstenaar in dienst van zijn volk."*

Met dat christelijke had de vrijzinnige Braem dan wel weinig affiniteit, voor de jonggestorven medestudent Jozef Wauters (1905-1930), oud-voorzitter van het bevriende Lodewijk Dosfel Gilde, ontwierp hij een grafmonument in Deurne. Hij modelleerde die naar de heldenhuldezerken van Joe English met daarop het Keltisch kruis en het opschrift AVV-VVK (*"Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Kristus"*).

Frans Van Immerseel verwierf bekendheid met zijn 'Vlaamsche Koppen'. Deze lino'sneden werden aanvankelijk gepubliceerd in het AVS-maandblad *Opkomst*, maar ook apart uitgegeven in twee reeksen (1929 en 1930) en als postkaarten. Van linksonder in wijzerzin: Pol De Mont, Stijn Streuvels, Karel Van de Woestijne, August Vermeylen en Felix Timmermans. [ADV.N, VPB561 & VPA1235-1252]

Ook na het uiteenvallen van het Gilde in 1933 bleven een aantal leden de Frontbeweging herdenken. Van Immerseel en Elza Severin (1913-1988) bouwden tijdens de jaren 1930 allebei aan een carrière als illustrator en grafisch ontwerper. Beiden maakten afficheontwerpen voor de prijskampen van het IJzerbedevaartcomité. Voor Severin was er een persoonlijk aspect: haar vader Juliaan (1888-1975) leidde tijdens de Eerste Wereldoorlog een revalidatiecentrum voor oorlogsinvaliden en was nadien de bezieler van de Antwerpse Kunstkring der Oud-Strijders. Na 1940 zouden Van Immerseel en Severin hun grafische talenten voor heel uiteenlopende idealen inzetten.

'Vlaamsche koppen'

Meteen na de aansluiting bij het AVS begon het Joe English Gilde het gros van de hout- en lino'sneden voor het AVS-maandblad *Opkomst* voor zijn rekening te nemen. Naast Van Immerseel (1909-1978) en Severin vinden we in het tijdschrift ook werk van Gildeleden Jos Wils (1909-1989), Adhemar Goeters (1912-1990) en Marc Mendelson (1915-2013).

Bekend zijn Van Immerseels 'Vlaamsche koppen'. Volledig in de pluralistische geest van het Gilde gaat het om een divers gezelschap: Emmanuel De Bom, August Borms, Frans Daels, Lodewijk Dosfel, Guido Gezelle, Wies Moens, Pol De Mont, Eugene Van Oye, Stijn Streuvels, Herman Teirlinck, Felix Timmermans, Karel Van de Woestijne, Karel Van den Oever, August Vermeylen en Hugo Verriest. Minder bekend is dat ook Wils, die door zijn studiegenoten nochtans minstens even hoog ingeschat werd, gelijkaardig werk maakte. Van hem kennen we portretten van Oscar De Gruyter, Paul Van Ostaijen, Alfred Rodenbach en AVS-voorzitter Paul De Ryck. Dit is vermoedelijk omdat Van Immerseels 'Vlaamsche koppen' in 1930 een aparte uitgave kregen met het oog op de financiering van een protestactie met sluitzegels tegen de officiële Belgische herdenkingen van het Guido Gezelle-jaar. Op de zwart-gele zegels werd Gezelles portret door Van Immerseel vergezeld van het citaat "*Vrij van allen band zij Vlanderland*". Al naar gelang de bron werd een half tot een miljoen stuks in omloop gebracht. De actie had professionele gevolgen voor Van Immerseel: tot 1939 zouden zijn illustraties geweigerd worden door *Gazet van Antwerpen*.

Ook Jos Wils publiceerde enkele 'Vlaamsche Koppen' voor *Opkomst* en maakte een Rodenbach-lino om een tentoonstelling van het Gilde te financieren. Hij viel echter vooral op door zijn sociaal geëngageerde satirische werken die in 1933 uitmondten in de reeks 'Groteken'. [ADVN, VPB572]

De zegelactie was zo succesvol dat later dat jaar nog één volgde ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van de sterfdag van Albrecht Rodenbach met de opschriften "*Uit houwe trouwe wordt Moerenland herboren*" en "*Vliegt de blauwvoet, storm op zee*". Van Immerseel vervaardigde ook een lino'snede met een betogende Rodenbach die zijn studenten aanvoert met het opschrift "*Wij eischen Vlaamsch*".

Ook van Wils werd een Rodenbach-lino uitgebracht om de onkosten van de tweede grote Joe English Gilde-tentoonstelling in 1932 te helpen dekken. Die werd op 30 januari geopend door August Borms. Een anekdote van Braem illustreert dat het Vlaams huis Malpertuus uiteenlopende bezoekers over de vloer kreeg: tijdens de tentoonstelling werd hij er aangesproken door de gebroeders Emiel en Israël ('Piet') Akkerman, twee communistische militanten van Pools-Joodse origine wier aandacht was getrokken door de vele rode vlaggen in zijn werk. Zij zouden in 1936 in Spanje sneuvelen als lid van de Internationale Brigades.

Collaboratie en verzet

Op 3 februari 1932 schreef *De Schelde*: "Hier is dan toch weer eens een jeugdgroep die van wat anders droomt dan van staalhelmen en zwart-hemden, een jeugd die werkt en zoekt, die werkend vecht om Vlaanderen rijk te maken. Deze jeugd is er zich van bewust, dat de gedachte een veel edeler en sterker wapen is dan knuppel en casterolie." Maar na de machtsgreep van Adolf Hitler in Duitsland in 1933 werd er binnen het Gilde steeds heftiger gediscussieerd. Braem: "Vlaanderen verlossen bleef het gemeenschappelijke doel, maar de enen wilden dit via een sociale revolutie, de anderen door achter een leider, een Führer, aan te marcheren." Tegen het einde van het jaar was het Gilde uiteengevallen.

Van Immerseel volgde vanaf 1932 Joris Van Severen als leider en werd lid van diens Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso) en de daarbij horende Dinaso-Militie. In 1940 sloot hij zich aan bij de Algemeene-SS Vlaanderen en in de zomer van 1941 behoorde hij tot de eerste lichting van het Vlaamsch Legioen. Als Kriegsberichter aan het oostfront maakte hij illustraties voor collaboratiebladen als *De SS Man* en *De Nationaal-Socialist*. Zou hij hierbij aan de soldaat-kunstenaar Joe English gedacht hebben? Hij werd veroordeeld tot de doodstraf, later omgezet tot levenslange hechtenis. Hij kwam voorwaardelijk vrij in 1950, waarna hij grote populariteit verwierf als glasraamkunstenaar en stoetenbouwer.

Ook de kunstschilder Jan De Bie (1914-1978), die voor de oorlog samen met zijn moeder een winkel in kunstbloemen uitbaatte, vervoegde de Algemeene-SS Vlaanderen na lid te zijn geweest van de Nationaal-Socialistische Vlaamsche Arbeiderspartij. Naast een bezoldigde positie bij de SS als portier en receptionist, was hij actief als 'jodenjager' tijdens de razzia's in het najaar van 1942.

Frans Van Immerseel (rechtstaand uiterst rechts) met vermoedelijk Elza Severin (zittend, 2de van rechts) en Renaat Braem (zittend, rechts), 1931.
[ADVN, VFA13299/12]

In september 1944 werd hij lid van de Division Langemarck, de Vlaamse SS-eenheid die na de bevrijding streed in Duitsland. Hij werd veroordeeld tot levenslang, maar kwam ook na enkele jaren vervroegd vrij.

Karel Tielemans (1907-?) – Van Immerseels opvolger als secretaris – werkte als assistent van de befaamde architect Stan Leurs (1893-1973) – tevens oprichter van de Vlaamse Toeristenbond – toen hij Braem leerde kennen en samen met hem het Joe English Gilde oprichtte. Hij werd lid van de Groot-Germaanse collaboratiebeweging Duitsch-Vlaamsche Arbeidsgemeenschap (DeVlag) en werd hiervoor na de oorlog van zijn burgerrechten vervallen verklaard.

In 1935 ontving Braem de prestigieuze Godecharleprijs, net als zijn voorbeeld Joe English vele jaren eerder. Hij trouwde in 1936 met mede-Gilde-lid Elza Severin en kreeg vervolgens een stageplaats bij Le Corbusier in Parijs. Het koppel raakte er onder de indruk van de Volksfrontregering van Léon Blum, de steunbetogingen voor de Spaanse Republiek en de kunstenaarssalons in het revolutionaire

In 1930 voerde het Joe English Gilde tweemaal succesvol actie door het uitgeven van zegels met portretten van Guido Gezelle en Albrecht Rodenbach. Een anekdote vertelt hoe leerlingen van het Brugse Sint-Lodewijkcollege gesanctioneerd werden voor het uitwisselen van de Gezelle-zegels. [ADV.N, VPA1228 & VGDA173]

Maison de la Culture. Terug in België werden zij lid van de Kommunistische Partij van België (KPB). Dat weerhield hen er niet van om tijdens hun rondreis in Italië in 1937, naast de antieke monumenten ook de nieuwe fascistische architectuur van Mussolini te bewonderen.

In 1941 sloten zij zich aan bij het communistische Onafhankelijkheidsfront, net als Elza's zus Frieda en Jul De Roover. (Zij waren het tweede echtpaar uit de rangen van het Gilde, Frieda was ondervoorzitter geweest.) Samen met collega-kunstenaars Marc Macken en Remy Cornelissen vormden zij een propagandacel die anti-Duitse vlugschriften en spotprenten tekende, drukte en verspreidde, waar bij Severin de lino'sneden voor het drukwerk maakte. Braem werd eind 1942 tijdens een razzia aangehouden door de Gestapo, maar na enkele maanden vrijgelaten. Na de bevrijding, tijdens de kortstondige regeringsdeelname van de KPB, kreeg hij een belangrijke rol toebedeeld bij de heropbouw van Antwerpen en groeide zo uit tot een van de voornaamste en invloedrijkste architecten in België.

Het Vlaams-nationalisme kwam besmeurd uit de oorlog, maar de banden gesmeed binnen het Joe English Gilde bleken hecht. In 1950-1951 ontwierp Braem, aanvankelijk bijgestaan door De Roover, een villa in Kraainem voor Bert Brauns (1912-1996), op dat moment regisseur bij de nationale omroep. Brauns was tijdens de oorlog opgepakt wegens verzetsdaden en als dwangarbeider in een Duits concentratiekamp beland. De onconventionele woning was door Braem opgevat als 'therapeutisch instrument' om het oorlogstrauma te helpen verwerken. De bouwvergunning kregen ze echter maar rond door tussenkomst van Leopold Hendrickx (1911-2001), leidend ambtenaar bij het hoofdbestuur van Stedenbouw. Zowel Brauns als Hendrickx waren lid geweest van het Joe English Gilde. Een tweede voorbeeld van een samenwerking tussen oud-leden van het Gilde vinden we bij Adhemar Goeters en Marc Mendelson. De beeldhouwer Goeters werd na de bevrijding verdacht van politieke collaboratie, maar ging vrijuit. Samen met zijn vrouw Simonne Vivier richtte hij in Lokeren de textieldrukkerij Goeters - Ars et Labor op. Zijn voormalige Gilde-kameraad Mendelson was, als

joe english gilde
a. v. s. k.
aangesloten bij a.v.s.

helpt de gedachte verspreiden.
vliegt de blauwvoet, storm op zee.

secretariaat

frans van immerseel
lange van bloerstraat, 113
antwerpen

postchekr. : 2781.90

bestelt en koopt
onze uitgaven

drukkerij — hubert meirman, lic.

100 sluitzegels ter gelegenheid van den 50 verjaardag van Albrecht Rodenbach afsterven, en den 75sten verjaardag van zijn geboorte. prijs : 2.00 fr.

half-Brit met een Joods-klinkende naam, in 1943 opgepakt geweest door de Gestapo toen hij zijn 'Entartete Kunst' tentoonstelde in het Paleis voor Schone Kunsten. Dat weerhield hen er niet van om in 1960 samen te werken aan een collectie exclusieve gordijnstoffen. De artistieke banden bleken hechter dan de ideologische. [Robbe Devriese]

Bronnen bij deze bijdrage: *Opkomst: Maandblad van het Algemeen Vlaamsch Studentenverbond v/h Officieel Middelbaar Onderwijs*, jg. 2-7, 1929-1933; *De Schelde*, 1929-1933; *Belgisch Staatsblad*, 12 september 1947, p. 8332; H. Mortier (red.), *Frans Van Immerseel: karikaturist, houtsnijder, glazenier, stoetenbouwer*, Tielt, 1976; M. Van Doorselaer, *Vrije jeugdbeweging, volksdansbeweging en jeugdherbergen in Vlaanderen (1918-1940)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1980, pp. 133-134; F. Strauven, *Renaat Braem: De dialectische avonturen van een Vlaams functionalist*, Brussel, 1983; H. D'Haeseleer, *Kunstenaars antwerpen voor, met en vanuit textiel*, in: *Ons Erfdeel*, jg 29, 1986, pp. 702-703; R. Braem, *Het schoonste land ter wereld*, Leuven, 1987; P. Piron, *De Belgische beeldende kunstenaars uit de 19de en 20ste eeuw*, Brussel, 1990-2000; V. Devillez, *Kunst aan de orde: Kunst en Politiek in België 1919-1945*, Gent, 2003; L. Saerens, *Gewone Vlamingen? De jodenjagers van de Vlaamse SS in Antwerpen, 1942 (Deel 2)*, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 2005, nr. 16, pp. 11-55; J. Braeken (red.), *Renaat Braem 1910-2001: Architect*, Brussel, 2010; F. Seberrechts, *De oostfronttekeningen van Frans Van Immerseel*, in: *WT*, jg. 69, 2010, nr. 1, pp. 33-50; F. Seberrechts, *Frans Van Immerseel en de kunst van het collaboreren (1940-1943)*, in: *WT*, jg. 69, 2010, nr. 3, pp. 235-245; L. Vandeweyer, K. Scheerlinck e.a., *100 jaar IJzerbedevaarten in affiches. 1920-2020*, Antwerpen, 2021; P. De Baere (2023), *English, Joe*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023, <https://devb.be/id/per-005691>; L. Gevers (2023), L. Gevers (1998), *Algemeen Vlaamsch Studentenverbond (AVS)*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023, <https://devb.be/id/org-000190>; A. Van Mieghem, *Elza Severin: Een onzichtbare ontwerper*, ongepubliceerde masterthesis, UAntwerpen, 2024; H. De Lannoy (2023), M. De Moor (1998), *Opkomst*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023, <https://devb.be/id/pub-000462>.